

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 3, Kasım/November 2025]

Serkan CİHAN

<https://orcid.org/0000-0002-8808-088X>

Dr. Öğr. Üyesi

serkancihan@karatekin.edu.tr

Anadolu Üniversitesi

<https://ror.org/011y7xt38>

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Harezm Türkçesi Metinlerinde Organ Adları Söz Varlığı

The Lexicon of Organ Names in Khwarezmian Turkish Texts

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received*: 27.05.2025

Kabul Tarihi | *Date Accepted*: 10.11.2025

Yayın Tarihi | *Date Published*: 23.11.2025

Atf | *Citation*

Cihan, S. (2025). Harezm Türkçesi Metinlerinde Organ Adları Söz Varlığı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9(3), 1903-1930. <https://doi.org/10.34083/akaded.1707280>

Cihan, S. (2025). The Lexicon of Organ Names in Khwarezmian Turkish Texts. *Journal of Academic Language and Literature*, 9(3), 1903-1930. <https://doi.org/10.34083/akaded.1707280>

Makale Bilgisi | *Article Information*

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı <i>Yes - iThenticate</i>
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyrights-License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Serkan CİHAN | Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International

Öz

Harezmi Türkçesi dönemine ait yazılı metinlerin günümüze ulaşabilen örnekleri oldukça sınırlıdır. Bu sınırlılığa paralel olarak söz konusu metinler üzerine gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar da nicelik açısından yeterli düzeye ulaşamamıştır. Dönemin edebî ürünlerinin büyük bir kısmı dinî-felsefî içerikli olmakla birlikte, bu metinler arasında iki önemli sözlük çalışması olan *Mukaddimetü'l-Edeb* ve *İbn-i Mühennâ Lûgati* de yer almaktadır. Bu sözlüklerden özellikle *Mukaddimetü'l-Edeb*, Harezmi Türkçesi söz varlığının tespiti ve incelenmesi bakımından temel başvuru kaynaklarından biri niteliğindedir. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden organ adları üzerine, Harezmi Türkçesi metinleri bağlamında bugüne kadar kapsamlı herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, döneme ait metinlerde yer alan organ adlarını tespit ederek bu alandaki söz varlığını ortaya koymak ve değerlendirmektir. Organ adları, bir dilin temel söz varlığı içerisinde yer aldığından bu unsurların tarihi metinlerdeki izleri dilsel gelişim açısından önem arz etmektedir. Harezmi Türkçesi metinleri üzerinde yapılan taramalar sonucunda, aynı kelimenin farklı yazımları hariç tutulduğunda, 124 organ adı ve bu adlara ilişkin kelime grubu tespit edilmiştir. Bu kelime ve kelime gruplarından bir kısmı günümüze ulaşamamış, bazıları ise yalnızca döneme özgü metinlerde kullanım alanı bulmuştur. Ancak bu organ adlarından büyük çoğunluğu aynı ya da farklı biçimlerle günümüzde kullanılmaya devam etmektedir. Çalışmada, tespit edilen bu organ adları incelenecek, ilgili noktalarda etimolojik yönden değerlendirilecek, tarihi metinlerdeki kullanımları ve günümüzdeki durumları karşılaştırılmalı olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Harezmi Türkçesi, organ adları, söz varlığı, Orta Türkçe.

Abstract

The written texts from the period of Khwarezmian Turkish that have survived to the present are very limited. In parallel with this scarcity, the scholarly work conducted on these texts has also been insufficient in terms of quantity. While the majority of literary works from this period are of a religious-philosophical nature, two significant lexicographical works, Mukaddimetü'l-Edeb and İbn-i Mühennâ Lûgati, also exist. Among these, Mukaddimetü'l-Edeb stands out as one of the primary reference sources for the identification and study of the lexicon of Khwarezmian Turkish. No comprehensive research has been conducted to date on organ names in the context of Khwarezmian Turkish texts, which forms the subject of this study. The aim of this research is to identify the organ names in texts from this period and reveal the vocabulary related to them. Organ names are considered a fundamental part of a language's lexicon, and thus, their traces in historical texts are significant in understanding linguistic development. As a result of the scans on Khwarezmian Turkish texts conducted, 124 organ names and related word groups were identified, excluding different orthographic variants. Some of these words and word groups have become obsolete and have not survived to the present day, while others have been used exclusively in the texts from this period. However, the majority of these organ names continue to be used today in the same or different forms. In the study, these identified names will be evaluated in terms of etymology at the relevant points, their use in historical texts and their current situation will be discussed comparatively.

Keywords: Khwarezmian Turkish, organ names, vocabulary, Middle Turkish.

Giriş

Türk dilinin araştırılmasında, Eski ve Orta Türkçe metinleri önemli birer kaynak niteliği taşımaktadır. Derin bir geçmişe sahip olan dilimiz, zaman içerisinde pek çok evre geçirmiş, her aşamada değişimlere uğramış ve diğer dillerle etkileşim içine girmiştir. Bu süreç boyunca birçok kelime dile girmiş, bazıları unutulmuş, bazıları ise günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Coğrafi konumun etkisiyle, dil etkileşiminin en yoğun yaşandığı dönemlerden biri şüphesiz Harezmi Türkçesi dönemidir. Harezmi Türkçesi, XI-XII. yüzyıllarda Harezmi bölgesinde Karahanlı Türkçesi ile Çağatay Türkçesi arasında bir geçiş dili olarak şekillenmiştir. Bu dönemde *Nehcü'l-Ferâdis*, *Kıyasü'l-Enbiyâ*, *Mu'înü'l-Mürîd*, *Mukaddimetü'l-Edeb*, *Satırarası Kur'an Tercümesi* gibi pek çok önemli eser kaleme alınmıştır. Söz konusu eserlerin kelime hazinesi, kökeni, yapısı ve işleyişi ise ayrıntılı bir incelemeye ihtiyaç duymaktadır.

Orta Türkçe döneminin başlangıcına denk gelen Harezmi Türkçesi, XI-XII. yüzyıllarda Oğuz, Kıpçak ve Kağılı boylarının yerleşik hayata geçerek Türkleştirdiği Harezmi bölgesinde oluşmuş bir dildir. Bu dil, Karahanlı Türkçesi temel alınarak, Oğuz ve Kıpçak Türkçelerinin etkisiyle şekillenmiştir. Bölgede birden fazla etnik yapının bir arada yaşamaya başlaması, dilin de karma bir özellik kazanmasına yol açmıştır. Farklı Türk boylarının ağız özellikleri, Harezmi Türkçesinin kelime hazinesi ve biçim bilgisi üzerinde etkili olmuş, bu çeşitlilik ise dilin en belirgin karakteristiği olarak öne çıkmıştır (Ata, 1997).

Bir dilin temel söz varlığı, o dilde en çok kullanılan, en eski zamanlardan bu zamana kadar her dönemde yaygın olarak başvurulmuş sözcük kümesini ifade eder. Organ adları da her dilde, her dönem kullanılan temel söz varlığı içinde kendine yer edinmiştir. Kökeni Fransızca *organe* olan *organ* kelimesi, *Türkçe Sözlük*'te 'vücudun, belirli bir görev yapan ve sınırları kesin olarak belirlenmiş bölümü; örgen, aza, uzuv' şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2023). Dilimizde de organ adları, Eski Türkçe metinlerinden günümüze günlük iletişimde ve kültürel anlatımlarda kendine yer edinmiş, temel anlamlarının yanı sıra yan ve mecaz anlamlarıyla da sıkça başvurulmuş kelime ve kelime gruplarından olmuştur.

Bir dilin söz varlığı, o dilin kültürel ve toplumsal birikimini yansıtan en önemli göstergelerden biridir. Bu söz varlığının en sağlam ve kalıcı bölümünü ise *temel söz varlığı* ya da *çekirdek sözcükler* oluşturur. Temel söz varlığı, kuşaktan kuşağa aktarılan ve insan yaşamının en temel unsurlarını karşılayan sözcüklerden meydana gelir. Bu sözcükler arasında *baş*, *göz*, *el*, *ayak* gibi organ adları; *su*, *et*, *buğday*, *balık* gibi temel besin maddeleri; *at*, *inek*, *koyun* gibi insan yaşamında önemli yer tutan hayvan adları; çeşitli tarım araçları ve ürünleri; *almak*, *vermek*, *yemek*, *içmek* gibi gündelik yaşamla doğrudan ilişkili fiiller ile *bir*, *iki*, *on*, *yüz* gibi sayı adları yer almaktadır. Yapılan araştırmalara göre temel söz varlığı, dilde en az değişime uğrayan bölüm olarak kabul edilmiş; yaklaşık bin yıllık bir süreçte bu sözcüklerin yalnızca %19'u değişirken, %81'i varlığını sürdürdüğü belirlenmiştir. Bu

durum, temel söz varlığının dilin tarihî gelişimi açısından ne denli önemli ve kalıcı bir yapıya sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Aksan, 2009).

Tarihî Türk dillerinde çeşitli alanlarda kullanılan terimlerin tespit edilmesi, hem dönemin söz varlığını hem de ilgili alandaki gelişmeleri anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Harezmi Türkçesi metinleri incelendiğinde ise, organ adları ile ilgili söz varlığı üzerine yapılmış bir çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Türkçenin farklı dönemlerinde doğrudan organ adları üzerine yapılan çalışmalar mevcuttur (Tor, 1982; Doğan, 2005; Başdaş, 2006; Coşar, 2008; Meriç, 2008; Gümüştam, 2009; Tufar, 2010; Aydemir, 2014; Çakmak, 2015; K. Kütükçü, 2017; Kurt, 2017; Poyraz, 2020). Bu çalışma ile Harezmi Türkçesinde de bu alandaki söz varlığına dikkat çekmek ve ileride yapılacak araştırmalar için bir kaynak oluşturmak hedeflenmiştir. Harezmi Türkçesi metinlerinde insana ait organ adlarını ele aldığımız bu incelemede ilgili söz varlığı, tarihî Türk lehçeleri, *Tarama Sözlüğü*, *Derleme Sözlüğü* ve ilgili noktalarda etimolojik sözlüklerdeki durumları ve günümüzdeki kullanımları ile birlikte aktarılacaktır.

1.İNCELEME

1.1.Temel Organlar

1.1.1.adak/ayak ‘ayak’: Kelime, bütün dönem metinlerinde (*Nehcü'l-Ferâdis*, *Kıyasü'l-Enbiyâ*, *Mu'inü'l-Mürîd*, *Mukaddimetü'l-Edeb*, *Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi*, *Husrev ü Şîrin*, *İbn-i Mühennâ Lûgati*, *Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi*) geçmektedir (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019). *Orhon Yazıtları*'nda *adak* şeklinde belgelenen kelime, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde (*Divanü Lûgati't-Türk*, *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l-Hakayık*, *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi*) de geçmektedir (Arat, 1979; Arat, 2006; Caferoğlu, 2011; Tekin, 2014; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). *Derleme Sözlüğü*'nde bu anlamla yer almayan kelime, çok farklı anlam ve yapıyla eserde tespit edilmiştir (TDK, 2009). Kelime, *Türkçe Sözlük*'te bu anlamının dışında çok fazla yan ve mecaz anlamla kullanımı sürdürmektedir (TDK, 2023). Eren (1999), çalışmasında kelimenin Eski ve Orta Türkçedeki kullanımlarına, çağdaş lehçelerdeki biçimlerine yer vermiş ve *at-* (**ad-*) fiil kökünden türemiş olabileceği (*at*-+-(*a*)*k*) görüşünü yansıtmıştır. Bu genel görüşe Gülensoy (2007), kelimenin Eski Türkçe biçiminin *adak* olması nedeniyle karşı çıkar. Tietze (2016a), kelimeyi çalışmasına *ayak* biçiminde almış, Eski Türkçe *adak* biçimine gönderme yaparak kelimenin farklı anlamlarla kullanımlarını göstermiştir.

1.1.2. ağız ‘ağız’: Bu kelime de yine dönem metinlerinde sıkça geçmektedir (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). *EUTS*’de *ağız/ağaz* biçimleriyle geçen kelime, Karahanlı Türkçesi metinlerinde *ağız/ağız* biçimleriyle belgelenmiştir (Arat, 1979; Arat, 2006; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*’nde kelime, *ağız/aız/avuz* biçimleriyle tespit edilmiştir (Toparlı vd., 2007). Günümüzde temel anlamının yanı sıra birçok yan ve mecaz anlamla kullanılmaya devam eden kelime, *Tarama Sözlüğü*’nde de farklı anlamlarla ve farklı yapılarla birlikte geçmektedir (TDK, 2019; TDK, 2023). Tekin (2003), kelimenin Çuv *şivar* ‘ağız’ <*yowar < *yawur < *iawir < *āgr = AT *āgiz ‘ağız’ şeklinde Çuvaşça biçimindeki *y-* öntüremesini belirterek açıklamıştır. Gülensoy (2007), kelimenin Yakutça *akak* ‘ağız’ kelimesiyle köktaş olabileceğini ancak kelimenin kökünü Çuv. *şivar* nedeniyle *Āgr* olarak tasarlamak gerektiğini belirtir. Tietze (2016a), kelimenin temel anlamının yanı sıra kazandığı yan ve mecaz anlamları da belirtmiştir.

1.1.3. avuç/awuç ‘avuç’: Kelime, dönem metinlerinden *KE*, *NF*, *HKT* ve *MEI*’de tespit edilmiştir (Sağol, 1993; Ata, 1997; Eckmann, 2014; Cihan, 2021). *DLT*’de kelime, *avut/aêut*, *KB*’de *avuç/avut* biçimleriyle belgelenmiştir (Arat, 1979; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *KTS*’de ise *avıç/avuç* biçimleriyle tespit edilmiştir (Toparlı vd., 2007). *DS*’de *avıç* ‘avuç, el ayası, ortası’ şeklinde geçen kelime, günümüzde de kullanımını devam ettirmektedir (TDK, 2009; TDK, 2023). Eren (1999), *DLT*’de geçen *adut* biçiminin *d-y* değişimiyle **ayut*’a dönüştüğünü, bu biçimden de *avut*’a evrilmesinin mümkün olduğunu vurgular. Kelimenin *-y-* > *-v-* ses değişimine önemli bir tanık olarak betimler. Ancak *t*’nin ç’ye evrilmesinin düşündürücü olduğunu vurgular.

1.1.4. aya/aya içi ‘avuç; avuç içi’: Dönem metinlerinde sıkça geçen organ adlarından biri de *aya/aya içi*’dir (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçeden beri dilimizde değişmeden kullanılmaya devam etmektedir (Arat, 1979; Toparlı vd., 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019; TDK, 2019; TDK, 2023).

1.1.5. ‘ayn ‘göz’: Kelime, dönem metinlerinden sadece *HKT* ve *HKTİ*’de geçmektedir (Sağol, 1993; Şimşek, 2019). Kelime, Arapçadan ödünçlemedir. Kelime, Tietze’nin (2016a) çalışmasında da bulunmaktadır.

1.1.6. azığ/azığ tiş ‘azı dişi’: Kelime, dönem metinlerinden sadece *ME* ve *MEI*’de belgelenmiştir (Yüce, 1993; Cihan, 2021). Eski Türkçe metinlerinde *azığ* biçimiyle kullanılan kelime, *KTS*’de bu biçimin yanında *azı*, *azu* biçimleriyle de kullanılmıştır (Toparlı vd., 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). Kelimenin kullanımı, günümüzde de *azı* biçimiyle devam etmektedir (TDK, 2023). Gülensoy (2007), kelimenin <?**ag*-ız (göçüşme ile) şeklinde türetilmiş olabileceğini savunur.

1.1.7. baldır ‘bacağın diz kapağı ile ayak bileği arasında kalan kısım’: Bu kelime de yine dönem metinlerinden sadece *MEI*’de tespit edilmiştir (Cihan, 2021). Kelime, tarihî metinlerimizden *KTS*, *Dede Korkut Kitabı-2* ve *Kitab-ı Gunya*’da geçmektedir (Akkuş,

1995; Toparlı vd., 2007; Ergin, 2009). Kelimenin günümüzdeki kullanımı, aynı biçim ve anlamla devam etmektedir (TDK, 2023). Clauson (1972), kelimeyi çalışmasına *baltır* biçimiyle almış ve kelimenin sekizinci yüzyıldan itibaren farklı lehçelerde kullanıldığını belirtmiştir.

1.1.8. barmağ ‘parmak’: Dönem metinlerinde en sık kullanılan organ adlarından (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019). Eski Türkçe metinlerinde tarafımızdan tespit edilemeyen kelime, *erne/ernek/ärngäk* biçimleriyle karşılanmıştır (Arat, 1979; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). Orta Türkçeyle birlikte metinlerimizde kullanılmaya başlayan kelime, *KTS*’de *barmağ/parmağ* biçimleriyle belgelenmiştir (Toparlı vd., 2007). Kelime, *DS*’de *barmak/barmağ/barnak*, *TS*’de *barmak/barmağ* biçimleriyle tespit edilmiştir (TDK, 2009; TDK, 2019). Kelime, günümüzde *parmak* biçimiyle temel anlamının yanı sıra yan ve mecaz anlamlarla da kullanımını sürdürmektedir (TDK, 2023).

1.1.9. baş ‘baş’: Kelime, dönem metinlerinde en çok kullanılan organ adlarından (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019). Kelime, Eski Türkçe metinlerinde de aynı biçimle kullanılmıştır (Arat, 1979; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). Türkçenin her döneminde aynı anlam ve yapıyla kullanılan kelime, *Türkçe Sözlük*’te de aynı şekilde geçmektedir (TDK, 2023). Etimolojik sözlüklerde kelime hakkında oldukça geniş açıklamalara yer verilmiştir (RŞsŞnen, 1969; Clauson, 1972; Eren, 1999; Gülensoy, 2007; Tietze, 2016a).

1.1.10. baş barmağ/başparmak ‘baş parmak’: Bu kelime grubu, dönem metinlerinden *İML* ve *MEİ*’de geçmektedir (Battal, 1997; Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçe metinlerinde tarafımızdan tespit edilememiştir. *KTS*’de de belgelenen bu organ adı, Orta Türkçeyle birlikte metinlerde kullanılmaya başlamıştır diyebiliriz (Toparlı vd., 2007). *DS* ve *TS*’de bu biçimle yer almayan yapı, *Türkçe Sözlük*’te aynı anlam ve yapıyla kullanımını devam ettirmektedir (TDK, 2023).

1.1.11. baş köni ‘kafa derisi’: Kafa derisini ifade eden bu kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEİ*’de tespit edilmiştir (Cihan, 2021). Kelime grubu, başka bir tarihî metnimizde tarafımızdan tespit edilememiştir.

1.1.12. begni/beyni/meyin/mini ‘beyin, ilik’: Kelime, Harezmi dönemi metinlerinde üç farklı eserde dört farklı biçimle belgelenmiştir. *MEİ*’de *begni*, *İML*’de *beyni*, *KE*’de ise iki farklı biçimle *meyin/mini* biçimleriyle geçmektedir (Battal, 1993; Ata, 1997; Cihan, 2021). *KTS*’de kelime, *beyin*, *beyni*, *mey*, *meyin*, *meyni*, *miyin*, *miyni* biçimleriyle tespit edilmiştir (Toparlı vd., 2007). *EUTS*’de kelime *miyi* biçimiyle belgelenmiştir (Caferoğlu, 2011). *TS*’de *beyni*, *beynisi* şeklinde geçen kelime, Türkiye Türkçesinde *beyin* biçimiyle kullanımını devam ettirmektedir (TDK, 2019; TDK, 2023). Clauson (1972), kelimenin birçok biçiminin olduğunu belirttikten sonra en eski biçiminin *beñi* olması gerektiği görüşünü savunmuş ve lehçelerdeki biçimleri göstermiştir.

1.1.13. bil/bél ‘bel’: Dönem metinlerinde geçen organ adlarından biri de *bil/bél*’dir (Yüce, 1993; Ata, 1997; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014). Kelime, Eski Türkçe metinlerinde de belgelenmiştir (Arat, 1979; Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *KTS*’de de kelime *bel*, *bil* biçimleriyle geçmektedir (Toparlı vd., 2007). *DS*’de birçok anlamla bulunup bu anlamla bulunmayan kelime, *TS*’de *bil* şekliyle kullanılmıştır (TDK, 2009; TDK, 2019). Kelime, Türkiye Türkçesinde *bel* biçimiyle varlığını sürdürmektedir (TDK, 2023).

1.1.14. bıkın ‘bel, böğür’: Kelime, *KE*, *ME* ve *HŞ* olmak üzere üç farklı dönem metninde tespit edilmiştir (Yüce, 1993; Ata, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçe metinlerinde de tespit edilmiştir (Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *DS*’de kelime, *bıkın*, *bıkım*, *bırbıra* biçimleriyle, *TS*’de ise yine *bıkın* biçimiyle geçmektedir (TDK, 2009; TDK, 2019). Kelime, Türkiye Türkçesinde kullanımını yitirmiştir. Clauson (1972), kelimenin anlamıyla beraber lehçelerdeki biçimleri (*pıkkın*, *pıxtı*, *pıxın*, *bıgın*, *mıkın*) sıralamakla yetinmiş, kelimenin etimolojisi hakkında herhangi bir yargıda bulunmamıştır. Doerfer (1965) de kelimenin etimolojisine dair bir yargıda bulunmazken Gülensoy (2007), kelimeyi *buk*-(*u*)- ‘bükülmek, burkulmak, toplanmak’ fiiliyle karşılaştırmış ve kelimenin **bıkı-n* şeklinde türetilmiş olabileceği görüşünü belirtmiştir.

1.1.15. bilek ‘bilek’: Kelime, *ME*, *MM*, *KE* ve *HŞ*’de geçmektedir (Yüce, 1993; Ata, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçe metinlerinden de kullanılmıştır (Arat, 1979; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). *DS* ve *TS*’de bu anlamıyla tespit edilemeyen kelime, *Türkçe Sözlük*’te aynı yapı ve anlamla kullanılmaya devam etmektedir (TDK, 2023).

1.1.16. boğaz/boğuz ‘boğaz’: Kelime, iki farklı biçimle dönem metinlerinde sıklıkla kullanılmıştır (Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019). Kelime, Eski Türkçe metinlerinden itibaren kullanımını sürdürmektedir (Arat, 1979; Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). *KTS*’de sözcük, *boğuz*, *boğag*, *boğar*, *bovaz* şeklinde farklı biçimlerle kullanılmıştır (Toparlı vd., 2007). *TS*’de *boğuz* biçimiyle tespit edilen kelime, Türkiye Türkçesinde *boğaz* şeklinde kullanımını sürdürmektedir (TDK, 2019; TDK, 2023). Kelimenin *boğ*- fiil kökünden -(*X*)z şeklinde türetildiği, genel görüştür (Eren, 1999; Gülensoy, 2007). Clauson (1972) ve Doerfer (1965), kelimedeki ses değişimine (*u~a*) dikkat çekmiş ve kelimenin farklı lehçelerdeki durumunu göstermiştir.

1.1.17. boy/boy(u)n ‘boyun’: Kelime, ‘boyun’ anlamında iki farklı biçimde dönem metinlerinde belgelenmiştir (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Eski Türkçe ve *KTS*’de de kelime, *boyun/boyın* biçimiyle mevcuttur (Arat, 1979; Gabain, 2007; Toparlı vd., 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). *TS*’de bu anlamıyla tespit edilemeyen kelime, *Türkçe Sözlük*’te aynı yapı ve anlamla kullanımını sürdürmektedir (TDK, 2023). Kelimenin *boy* kökünden -(*X*)n ekiyle türetildiği açıktır.

1.1.18. bud/but/but eti ‘baldır, kalça; oyluk eti’: Üç farklı biçimle dönem metinlerinde kullanılan yapı, Eski Türkçe metinlerinden itibaren metinlerimizde kullanılmıştır (Arat, 1979; Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Gabain, 2007; Toparlı vd., 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Cihan, 2021). *TS* ve *DS*’de kullanılmayan kelime, Türkiye Türkçesinde *but* biçimiyle varlığını sürdürmektedir (TDK, 2023).

1.1.19. bur(u)n ‘burun’: Dönem metinlerinde en yaygın kullanılan organ adlarından (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Cihan, 2021). Eski Türkçe ve *KTS*’de de kelime, *burun/burn* biçimiyle mevcuttur (Arat, 1979; Gabain, 2007; Toparlı vd., 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *DS*’nin 2009 basımında bu anlamıyla belgelenemeyen kelime, TDK’nin çevrimiçi sözlüğünde geçmektedir (TDK, 2025). Kelime, Türkiye Türkçesinde aynı biçim ve anlamla kullanımını sürdürmektedir (TDK, 2023). Eren (1999), kelimenin diyalektlerdeki *bura-*, *bur-* ‘kokmak, koku vermek’ kökünden *-(u)n* ekiyle (*bur-* + *-(u)n*) türetildiğini belirtip Türkçede organ adı yapmak için *-n* ekinin sık kullanıldığını belirtip diğer örnekleri de sıralar.

1.1.20. çigin ‘omuz başıyla boyun arası’: Kelime, dönem metinlerinden sadece *MEİ*’de belgelenmiştir (Cihan, 2021). Kelime, *KTS*’de *çiğın*, *şigin* biçimleriyle Moğolca olarak işaretlenmiştir (Toparlı vd., 2007). Kelime, *DS*’de çok farklı biçimlerle geçmektedir (TDK, 2009). *TS*’de *çiğil*, *çiğın* biçimleriyle belgelenen kelime, Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüştür (TDK, 2019). Gülensoy (2007), kelimenin Eski Anadolu Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve ağızlarda kullanıldığını belirtmiş, kelimeyi Orta Türkçeye konumlandırırmış ve *çik* ‘dik’ + *(i)n* şeklinde çözümlemiştir. Tietze (2016b), kelimeyi çalışmasına *çeğin*, *çiğın*, *çiyin* biçimleriyle almış ve lehçelerdeki kullanımlarını belirtmiştir.

1.1.21. çiwün ‘sırt’: Kelime, dönem metinlerinden sadece *MEİ*’de tespit edilmiştir (Cihan, 2021). Başka bir yazılı metinde karşılaşmadığımız kelime, hapax durumundaki kelimelerdendir.

1.1.22. deri/teri/tiri ‘deri’: Kelime, üç farklı biçimle dönem metinlerinde geçer (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Cihan, 2021). *deri*, *tiri* biçimleri, dönem metinlerinden sadece *HKTT*’de geçer (Şimşek, 2019). Eski Türkçede *teri* biçimi mevcuttur (Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). *KTS*’de *deri*, *teri*, *tiri* biçimleri mevcuttur (Toparlı vd., 2007). *DS*’nin 2019 basımında bulunmayan kelime, TDK’nin çevrimiçi sözlüğünde *deri*, *teri* biçimleriyle bulunmaktadır (TDK, 2025). *TS*’de belgelenemeyen kelime, *Türkçe Sözlük*’te *deri* biçimiyle günümüzde de varlığını sürdürmektedir (TDK, 2023). Kelimenin etimolojisiyle ilgili farklı görüşler mevcuttur (Clauson, 1972; Eren, 1999; Gülensoy, 2007).

1.1.23. dırnağ/tıngağ/tırnağ ‘tırnak’: Sözcük, dönem metinlerinde üç farklı biçimle belgelenmiştir (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Ata, 2014; Cihan, 2021). Eski Türkçede *tıñraq*, *tırñak*, *tırngağ* şeklinde geçer (Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *KTS*’de *dırğağ*, *dırnağ*, *tırnağ* biçimleriyle belgelenmiştir (Toparlı vd., 2007). Kelime *DS*’de *dınnağ*, *dınnak*, *dırnağ*, *dırnak*, *dıyak* biçimleriyle, *TS*’de *dırnak*, *dıvnağ*, *duvnağ*, *tıvnağ*, *tuvnağ* şeklinde farklı biçimlerle geçer

(TDK, 2009; TDK, 2019). Sözcük, Türkiye Türkçesinde *tırnak* biçimiyle kullanımını sürdürmektedir (TDK, 2023).

1.1.24. dil/tıl ‘dil’: Dönem metinlerinde en sık kullanılan organ adlarından biridir (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). *dil* biçimi, sadece *İML*’de geçer (Battal, 1997). Eski Türkçede *tıl*, *til* biçimiyle mevcuttur (Arat, 1979; Arat, 2006; Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). *KTS*’de *dil*, *til* şeklinde iki farklı biçimle geçer (Toparlı vd., 2007). *DS*’nin 2019 basımında bulunmayan kelime, TDK’nin çevrimiçi sözlüğünde *dil* biçimiyle bulunmaktadır (TDK, 2025). *TS*’de bu anlamla belgelenemeyen kelime, *Türkçe Sözlük*’te *dil* biçimiyle günümüzde kullanımını devam ettirmektedir (TDK, 2023). Clauson (1972), kelimeyi çalışmasına *tıl* biçimiyle almış (*d-*) değişimine işaret edip lehçelerdeki durumu göstermiştir. Kelimenin *ti-* ‘demek’ + *-l* ekiyle türetilmiş olması, kuvvetle muhtemeldir (Eren, 1999; Gülensoy, 2007).

1.1.25. diş/tiş ‘diş’: Kelime, iki farklı biçimle dönem metinlerinde en çok kullanılan organ adlarından biridir (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Cihan, 2021). Eski Türkçede *tiş* biçimi geçer (Arat, 1979; Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011). *KTS*’de *diş*, *tiş* şeklinde kullanılmıştır (Toparlı vd., 2007). *DS*’nin 2019 basımında bulunmayan kelime, TDK’nin çevrimiçi sözlüğünde *diş*, *tiş* biçimleriyle bulunmaktadır (TDK, 2025). *TS*’de belgelenemeyen kelime, *Türkçe Sözlük*’te *diş* biçimiyle günümüzde kullanımını devam ettirmektedir (TDK, 2023).

1.1.26. du‘â-kâr barmak ‘işaret parmağı’: Dönem metinlerinden sadece *MEİ*’de belgelenen yapı, Arapça-Farsça ve Türkçe karışımıdır (Cihan, 2021). Kelime grubu, başka bir yazılı metinde tarafımızdan tespit edilememiştir.

1.1.27. dudak/todak/tudak/tutak ‘dudak’: Kelime, dört farklı biçimle dönem metinlerinde belgelenmiştir (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Eski Türkçe metinlerinde *ärin* biçimi mevcuttur (Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011). *KTS*’de *dudağ*, *dudak*, *todak*, *tudak*, *tutak* biçimleri geçer (Toparlı vd., 2007). *DS*’nin 2019 basımında bulunmayan kelime, TDK’nin çevrimiçi sözlüğünde ve *TS*’de *tudak* biçimiyle bulunmaktadır (TDK, 2025; TDK, 2019). Kelime, Türkiye Türkçesinde *dudak* biçimiyle kullanımını sürdürmektedir (TDK, 2023). Kelimenin etimolojisi açık değildir, konu hakkında farklı görüşler mevcuttur (Räsänen, 1969; Clauson, 1972; Eren, 1999; Gülensoy, 2007; Tietze, 2016b).

1.1.28. eğin/eğın, igin, ikin ‘omuz’: Kelime, dört farklı biçimde dönemin farklı eserlerinde geçmektedir (Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçeden beri kullanılmaktadır (Arat, 1979; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). *KTS*’de sözcük, *egin*, *eyin*, *igin*, *iyin*, *yigin*, *yın* şeklinde birçok biçimle belgelenmiştir (Toparlı vd., 2007). *TS*’de kelime, *eğın*, *eyin* şeklinde aynı anlamla; *DS*’de ise *eğın*, *eğni*, *eğın*, *eyin* şeklinde aynı anlamın yanı sıra farklı anlamları da ifade edecek şekilde kullanılmıştır (TDK, 2019; TDK, 2009). Türkiye Türkçesinde kelimenin kullanımı ortadan kalkmıştır. Eren (1999),

kelimenin *eg-* kökünden + *-in* ekiyle türetilmiş olabileceğini belirtir. Tietze (2016b), kelimenin Eski Türkçe *egin* biçimine işaret etmiş, ilk ünlünün /e/ ile /è/ arasında değiştiğini vurgulamıştır.

1.1.29. el/el(i)g/il/ il(i/ü)g ‘el’: Dönem metinlerinde en sık kullanılan organ adlarından biridir. Sözcük, dört farklı biçimde belgelenmiştir (Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Kelime, *Orhon Yazıtları*’nda *elig* ‘el’, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde *ilig* ‘2. el’ şeklinde belgelenmiştir (Caferoğlu, 2011; Tekin, 2014). Kelime, Karahanlı Türkçesi metinlerinden itibaren *el~elig* şeklinde iki biçimle de kullanılmaya başlanmıştır (Arat, 1979; Arat, 2006; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). *KTS*’de de kelime *el*, *il* şeklinde iki farklı şekilde kullanılmıştır (Toparlı vd., 2007). *DS* ve *TS*’de bu anlamıyla bulunmayan kelime, *Türkçe Sözlük*’te *el* şeklinde temel anlamının yanı sıra birçok yapı, yan ve mecaz anlamlarla varlığını sürdürmektedir (TDK, 2023).

1.1.30. emgen tiş ‘süt dişi’: Bu kelime grubu, sadece *MEİ*’de geçmektedir (Cihan, 2021). Kelime grubu, başka bir yazılı metinde tarafımızdan tespit edilememiştir.

1.1.31. ereñek/ernek ‘parmak, parmak ucu’: Kelime, iki farklı biçimle dört farklı metinde belgelenmiştir (Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Gabain, 2007; Şimşek, 2019). Kelime, Eski Türkçe metinlerinde de geçmektedir (Arat, 1979; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). Kelimenin kullanımı, Eski ve Orta Türkçe metinleriyle sınırlı kalmıştır.

1.1.32. iley tiş ‘ön dişi’: İki farklı kelime şeklinde dönem metinlerinde bulunan kelime grubu, bu şekliyle sadece *MEİ*’de tespit edilmiştir (Cihan, 2021).

1.1.33. irin ‘dudak’: Kelime, dönem metinlerinde tek biçimle belgelenmiştir (Ata, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Şimşek, 2019).). Kelime, Eski Türkçe metinlerinde de geçmektedir (Caferoğlu, 2011; Gabain, 2007; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *KTS*’de ise sözcük, *erin*, *irin* şeklinde iki farklı biçimde geçmektedir (Toparlı vd., 2007). *DS* ve *TS*’de bulunmayan kelime, Türkiye Türkçesinde de kullanımdan kalkmıştır. Clauson (1972), kelimeyi çalışmasına *érin* biçimiyle almış, farklı kullanımlarını sıralamış (*érin*, *erin*, *irin*), kelimenin bazen ‘alt dudağı’ ifade edecek şekilde kullanıldığını belirtmiş, çağdaş ve tarihî lehçelerdeki kullanımlarını göstermiştir.

1.1.34. irkmek eti ‘kalça’: Kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *ME*’de tespit edilmiştir (Yüce, 1993). Bu yapı ve anlamla kelime grubu, başka bir yazılı metinde tarafımızdan belgelenememiştir.

1.1.35. kol ‘kol, el, ön but’: Temel organ adlarından biri olan kelime, dönem metinlerinde sıkça kullanılmıştır (Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Eski Türkçe metinlerinde ve *KTS*’de de geçer (Gabain, 2007; Toparlı vd., 2007; Caferoğlu, 2011). *DS*’nin 2019 basımında bulunmayan kelime, TDK’nin çevrimiçi sözlüğünde bu anlamla bulunmaktadır (TDK, 2025). *TS*’de ‘el’ anlamıyla bulunan kelime, *Türkçe Sözlük*’te temel anlamının yanı sıra mecaz ve yan anlamlarla da kullanımını devam ettirmektedir (TDK, 2019; TDK, 2023).

1.1.36. koltuk ‘omuz başlarının altında, kolun gövde ile birleştiği yer, koltuk altı’: Kelime, dönem metinlerinden *KE*, *NF* ve *MEI*’de geçmektedir (Ata, 1997; Ata, 2014; Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçede de mevcuttur (Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). Kelime, *KTS*’de *kolduğ*, *koltık*, *koltuk* şeklinde farklı biçimlerle kullanılmıştır (Toparlı vd., 2007). Bu anlamla *DS* ve *TS*’de bulunmayan kelime, *Türkçe Sözlük*’te aynı anlam ve yapıyla kullanımını sürdürmektedir (TDK, 2023). Kelimenin etimolojisi açık olmamakla birlikte *kol+tık* şeklinde türetilmiş olmalıdır.

1.1.37. köbek ‘göbek’: Kelime, dönem metinlerinden *İML*, *MEI* ve *MM*’de geçmektedir (Battal, 1993; Toparlı ve Argunşah, 2008; Cihan, 2021). Eski Türkçe metinlerinde *kindik* şeklinde karşılığı bulunan kelime, *KTS*’de *göbek*, *köbek* biçimleriyle mevcuttur (Toparlı vd., 2007; Caferoğlu, 2011). Bu anlamıyla *DS* ve *TS*’de bulunmayan kelime, *göbek* biçimiyle temel anlamının yanı sıra birçok yan ve mecaz anlamı da Türkiye Türkçesinde kullanımını sürdürmektedir (TDK, 2023). Kelimenin etimolojisi hakkında farklı görüşler mevcuttur ancak genel kanı, kelimenin **köp+ek* küçültme ekiyle oluşturulmuş olduğu yönündedir (Räsänen, 1969; Clauson, 1972; Eren, 1999, 157; Gülensoy, 2007).

1.1.38. kög(ü)s/kögüz/köküz ‘göğüs’: Dönem metinlerinde üç farklı biçimle kullanılan kelime, en sık kullanılan organ adlarından biridir (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçe metinlerinde de geçmektedir (Arat, 1979; Arat, 2006; Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). Sözcük, *KTS*’de de *köks*, *kögüs*, *köks*, *kövüs* şeklinde farklı biçimlerle belgelenmiştir (Toparlı vd., 2007). *DS*’nin 2009 basımında ve *TS*’de bu anlamıyla bulunmayan kelime, TDK’nin çevrimiçi *Derleme Sözlüğü*’nde *köküz* <ET *kögüz*: *gögüs* || *gösg* + || *göys* şeklinde açıklanmıştır (TDK, 2025). Kelime, *Türkçe Sözlük*’te *gögüs* şeklinde varlığını sürdürmektedir (TDK, 2023).

1.1.39. kön ‘deri, gön’: Kelime, yedi farklı dönem metninde belgelenmiştir biridir (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçe ve *KTS*’de de aynı anlam ve yapıyla geçmektedir (Caferoğlu, 2011; Toparlı vd., 2007; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). Kelime, *DS*, *TS* ve *Türkçe Sözlük*’te *gön* ‘işlenmiş deri; kösele; ham kösele; deri; hayvan derisi’ anlamlarıyla varlığını sürdürmektedir (TDK, 2009; TDK, 2019; TDK, 2023).

1.1.40. köt ‘göt’: Kelime, dönem metinlerinden sadece *ME*’de belgelenmiştir (Yüce, 1993). Eski Türkçe metinlerinden sadece *DLT*’de geçen kelime, *KTS*’de *kit*, *köt*, *kötçek* şeklinde farklı biçimlerle tespit edilmiştir (Toparlı vd., 2007; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *TS*’de bu anlamla bulunmayan kelime, *DS*’de yakın anlamla *göt* ‘1. arka, sırt’ şeklinde bulunmaktadır (TDK, 2009). Sözcük, *Türkçe Sözlük*’te *göt* biçimiyle günümüzde de kullanımını devam ettirmektedir (TDK, 2023).

1.1.41. köz ‘göz’: Dönem metinlerinde en sık kullanılan organ adlarından birisi de *köz*’dür (Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçe metinlerinde de sıkça kullanılmıştır (Arat, 1979; Arat, 2006; Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve

Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). *KTS*'de sözcük, temel anlamının yanı sıra yan anlamlarla da geçmektedir (Toparlı vd., 2007). *TS* ve *DS*'de bu anlamıyla yer almayan kelime, birçok anlam ve birleşik yapıyla birlikte belgelenmiştir (TDK, 2009; TDK, 2019). Kelime, Türkiye Türkçesinde 'göz' temel anlamının yanında birçok mecaz ve yan anlamla birlikte kullanılmış, birçok kelime grubuyla da kullanılarak anlam genişlemesine uğramıştır (TDK, 2023). Gülensoy (2007), kelimenin Eski ve Orta Türkçede kullanıldığını belirtmiş ve kelimeyi <*kö:-z şeklinde işaretlemiştir.

1.1.42. köz akı 'göz akı, gözün beyaz kısmı': Bu kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEI*'de tespit edilmiştir (Cihan, 2021). Eski ve Orta Türkçe metinlerinde tarafımızdan tespit edilemeyen kelime grubu, *DS* ve *TS*'de de belgelenememiştir. Yapı, Türkiye Türkçesinde *göz akı* 'göz yuvarının dışını saran, katılgan dokudan oluşmuş, dayanıklı beyaz çeper, sert tabaka' şeklinde varlığını sürdürmektedir (TDK, 2023).

1.1.43. köz bebeği 'göz bebeği': Bu kelime grubu da yine dönem metinlerinden sadece *MEI*'de belgelenmiştir (Cihan, 2021). Eski ve Orta Türkçe metinlerinde tarafımızdan belgelenemeyen kelime grubu, *DS* ve *TS*'de de bulunmamaktadır. Yapı, Türkiye Türkçesinde *göz bebeği* 'gözde irisin ortasında bulunan, ışığın azlığına veya çokluğuna göre büyüyüp küçülen yuvarlak delik; bebek' şeklinde kullanımını devam ettirmektedir (TDK, 2023).

1.1.44. kulak 'kulak': Harezmi Türkçesi metinlerinde en sık kullanılan organ adlarından birisi de *kulak*'tır (Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Kelime, *Orhon Yazıtları*'nda *kulkak*, *EUTS*'de *kulak*, *kulğak*, *kulkağ* şeklinde belgelenmiştir (Caferoğlu, 2011; Tekin, 2014). Karahanlı Türkçesi metinlerinde de kelime, *kulak*, *kulğak*, *kulkak*, *kulxak* şeklinde farklı biçimlerle belgelenmiştir (Arat, 1979; Arat, 2006; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). Orta Türkçe metinleriyle birlikte kelimenin *kulağ*/*kulak* biçimine evrildiğini söyleyebiliriz (Toparlı vd., 2007). *TS*'de kelime, *kulağ* biçimiyle geçen kelime, Türkiye Türkçesinde *kulak* şeklinde varlığını sürdürmektedir (TDK, 20192715; TDK, 20232148). Kelimenin etimolojisi açık değildir ancak genel görüş, kelimenin **kul*- 'işitmek' fiil köküne -*gak*, -*ak* ekiyle türetilmiş olabileceği yönündedir (Eren, 1999; Gülensoy, 2007).

1.1.45. leb 'dudak': Kelime Farsçadır ve dönem metinlerinden sadece *ME*'de belgelenmiştir (Yüce, 1993).

1.1.46. likā 'yüz, çehre': Kelime Arapçadır, *KE* ve *NF*'de belgelenmiştir (Ata, 1997; Ata, 2014).

1.1.47. orta barmak 'orta parmak': Kelime grubu, dönem metinlerinden *İML*, *KE* ve *MEI*'de tespit edilmiştir (Ata, 1997; Battal, 1997; Cihan, 2021). Eski Türkçe metinlerinde tarafımızdan belgelenemeyen kelime, *KTS*'de aynı biçimle geçmektedir (Toparlı vd., 2007). *DS* ve *TS*'de belgelenemeyen kelime grubu, *Türkçe Sözlük*'te *orta parmak* şeklinde günümüzde de kullanımını sürdürmektedir (TDK, 2023).

1.1.48. saḡak 'çene, çene altı': Dönem metinlerinde geçen bir diğer organ adı da *saḡak* kelimesidir (Hacıeminoğlu, 2000). Kelime, *DLT* ve *KTS*'de de geçmektedir (Toparlı vd.,

2007; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *TS*'de *sakak* 'çenenin altındaki sarkık et, gerdan' şeklinde geçen kelime, *Türkçe Sözlük*'te *sakak* 'çene altı' anlamıyla günümüzde de kullanımını devam ettirmektedir (TDK, 2019; TDK, 2023). Eren (1999), çalışmasında kelimenin etimolojisi hakkında doğrudan bir açıklama yapmamış, kelime hakkındaki görüşleri sıralamıştır.

1.1.49. ser 'baş': Kelime Farsçadır ve dönem metinlerinden sadece *HŞ*'de tespit edilmiştir (Hacıeminoğlu, 2000).

1.1.50. şadr 'göğüs': Kelime Arapçadır ve dönem metinlerinden sadece *HŞ*'de belgelenmiştir (Hacıeminoğlu, 2000).

1.1.51. sîne 'göğüs, sine': Kelime Farsçadır ve dönem metinlerinden sadece *MM*'de tespit edilmiştir (Toparlı ve Argunşah, 2008).

1.1.52. ten/tin 'ten, beden': Kelime Farsçadır ve dönem metinlerinde sıkça kullanılmıştır (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021).

1.1.53. tirsek 'dirsek': Kelime *HKT*, *KE*, *MEI*, *MM* ve *NF* olmak üzere beş farklı dönem metninde tespit edilmiştir (Sağol, 1993; Ata, 1997; Argunşah ve Toparlı, 2008; Ata, 2014; Cihan, 2021). Kelime, *DLT*'de *tirsgek* biçimiyle geçer (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *KTS*'de *dirsek*, *tirsek* şeklinde iki farklı yazımla mevcuttur (Toparlı vd., 2007). *DS* ve *TS*'de bu anlamıyla bulunmayan kelime, Türkiye Türkçesinde *dirsek* biçimiyle kullanımını devam ettirmektedir (TDK, 2023). Clauson (1972), kelimenin etimolojisinin açık olmadığını belirtmiş ve lehçelerdeki durumlarını göstermiştir.

1.1.54. tiz 'diz': Kelime, dönem metinlerinde sıkça kullanılan organ adlarından (Yüce, 1993; Ata, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Eski Türkçe metinlerinde *diz*, *tiz* şeklinde iki farklı biçimle geçer (Arat, 2006; Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *KTS*'de *diz*, *tiz*, *tizgi* şeklinde belgelenmiştir (Toparlı vd., 2007). *TS* ve *DS*'nin 2009 basımında bulunmayan kelime, TDK'nin çevrimiçi *Derleme Sözlüğü*'nde *diz* 'diz' şeklinde mevcuttur (TDK, 2025). Kelime, Türkiye Türkçesinde *diz* biçimiyle kullanımını sürdürmektedir (TDK, 2023).

1.1.55. tös 'göğüs, döş': Kelime, üç farklı dönem metninde tespit edilmiştir (Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Cihan, 2021). *DLT*'de de *tös* biçimiyle geçer (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *KTS*'de *dös*, *dös*, *tös* şeklinde üç farklı biçimle belgelenmiştir (Toparlı vd., 2007). *DS*, *TS* ve *Türkçe Sözlük*'te de *dös* biçimiyle belgelenen kelime, günümüzde kullanımını devam ettirmektedir (TDK, 2009; TDK, 2019; TDK, 2023).

1.1.56. tümşük 'erkek memesi': Kelime, dönem metinlerinden sadece *İML*'de tespit edilmiştir (Battal, 1997). Başka bir yazılı metnimizde kelime, tarafımızdan tespit edilememiştir. Bu nedenle hapax durumundaki kelimelerden olduğunu söylemek mümkündür.

1.1.57. tüp tiş 'azı dişi': Bu kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEI*'de belgelenmiştir (Cihan, 2021).

1.1.58. uça ‘arka, kuyruk sokumu, sırt, bel’: Kelime *KE*, *HŞ*, *HKTİ* olmak üzere üç farklı dönem metninde geçer (Ata, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Şimşek, 2019). Eski Türkçede ve *KTS*’de de aynı biçimle mevcuttur (Toparlı, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). Kelime, *DS*’de *uca* ‘1. but, 2. oturak yeri’, *TS*’de *uca* ‘oturak yeri, kış, sağrı’ şeklinde geçer (TDK, 2009; TDK, 2019). Türkiye Türkçesinde de kelime, *uca* ‘kuyruk sokumu kemiği’ şeklinde varlığını sürdürmektedir (TDK, 2023).

1.1.59. yanak/yaŋgak ‘yanak’: Kelime, iki farklı biçimle dönem metinlerinde geçer (Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Cihan, 2021). *DLT*’de *yanak* biçimiyle mevcuttur (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). Kelime, *KTS*’de *yaaḥ*, *yaak*, *yanak*, *yaŋgak* biçimleriyle belgelenmiştir (Toparlı vd., 2007). *TS* ve *DS*’nin 2009 basımında bulunmayan kelime, TDK’nin çevrimiçi *Derleme Sözlüğü*’nde *yanak* ‘yanak’ şeklinde mevcuttur (TDK, 2025). Kelime, Türkiye Türkçesinde *yanak* biçimiyle kullanımını sürdürmektedir (TDK, 2023). Gülensoy (2007), kelimeyi <*yan*[*ng*]+(*ğ*)*ak* ‘küçültme ya da pekiştirme anlamı veren ek’ şeklinde çözümlemiştir.

1.1.60. yin ‘vücut, vücudun esasını oluşturan parçalardan her biri; deri, cilt’: Kelime, *KE* ve *HKT*’de belgelenmiştir (Sağol, 1993; Ata, 1997). Eski Türkçe metinlerinde de geçer (Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). Kelimenin kullanımı, Eski ve Orta Türkçe metinleriyle sınırlı kalmıştır.

1.1.61. yüz ‘yüz, çehre’: Dönem metinlerinde en sık kullanılan organ adlarından biridir (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıosmanoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Eski Türkçe ve *KTS*’de de sıkça geçer (Arat, 1979; Gabain, 2007; Toparlı vd., 2007; Caferoğlu, 2011; Tekin, 2014; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *DS*’nin 2009 basımında ve *TS*’de bu anlamıyla bulunmayan kelime, TDK’nin çevrimiçi *Derleme Sözlüğü*’nde *yüz* ‘yüz, çehre’ şeklinde mevcuttur (TDK, 2025). Kelime, *Türkçe Sözlük*’te varlığını sürdürmektedir (TDK, 2023). Gülensoy (2007), kelimeyi çalışmasında < **yüz* [< **yü*-/**ü*- ‘yayılmak’ + -z ‘fiilden ad yapan ek’ (J. Jamilton, İKPÖ, 239)] < **yür*, *z* şeklinde çözümlemiştir.

1.2. İç Organlar

1.2.1. bağırsuk/bağırsuk ‘bağırsak’: Kelime, *NF*, *HKT* ve *MEİ*’de tespit edilmiştir (Sağol, 1993; Eckmann, 2014; Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçede de *bağırsuk*/*bağırsak*/*bağırsuk*/*bağırsak* şeklinde farklı biçimlerle kullanılmıştır (Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). *KTS*’de ise kelime, *bağırsak* ‘1. bağırsak, 2. ciğer’ anlamlarıyla belgelenmiştir (Toparlı, 2007). Sözcük, *DS*’de çok farklı biçimlerle geçmektedir (TDK, 2009). Kelimenin kullanımı, günümüzde *bağırsak* şeklinde devam etmektedir (TDK, 2023). Kelime, *bağır* isim gövdesinden +*suk* ekiyle (*bağır*+*suk*) türetilmiştir (Tietze, 2016a).

1.2.2. bağır ‘ciğer, göğüs’: Dönem metinlerinde en çok kullanılan organ adlarından birisi de *bağır* kelimesidir (Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Eckmann, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçe metinlerinde *bağar*/*bağır* biçimleriyle belgelenmiştir (Arat, 1979; Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *KTS*’de ise *bağır* ‘göğüs, ciğer, karaciğer’ anlamlarıyla

geçmektedir (Toparlı vd., 2007). *TS*'de *bağır* '1. göğüs, sine, ciğer' şeklinde geçen kelime, *Türkçe Sözlük*'te bu anlamın yanı sıra farklı anlamlarla da kullanılmaya devam etmektedir (TDK, 2019; TDK, 2023).

1.2.3. baş tamarı 'baş damarı': Bu kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEİ*'de tespit edilmiştir (Cihan, 2021). Kelime grubu, başka bir tarihî metnimizde tarafımızdan tespit edilememiştir.

1.2.4. bıkın içi 'leğen kemiğinin çevrelediği organlar': Bu kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEİ*'de tespit edilmiştir (Cihan, 2021).

1.2.5. boğaz ucu 'boğaz ucu, gırtlak': Bu kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEİ*'de tespit edilmiştir (Cihan, 2021). *TS*'de bu anlamı karşılayacak *boğazlağ*, *boğazlağu*, *boğazlavu*, *boğazlağu düdüğü* biçimleri mevcuttur ancak bu yapıyla kelime grubu, başka bir yazılı metinde tarafımızdan tespit edilememiştir (TDK, 2019).

1.2.6. bögrek 'böbrek': Kelime, dönem metinlerinden sadece *MEİ*'de geçmektedir (Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçe metinlerinde bu biçimle tarafımızdan tespit edilememiştir. *DLT*'de kelime, *bögür* 'böbrek' şeklinde geçer (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *KTS*'de kelime, aynı anlam ve farklı yapılarla (*bögrek*, *börek*, *bügrek*, *bükrek*) bulunmaktadır (Toparlı vd., 2007). Kelime, *DS*'de de *bögrek* biçiminde geçmektedir (TDK, 2009). *TS*'de *bögrek*, *bögrik* biçiminde geçen kelime, Türkiye Türkçesinde *böbrek* biçimiyle kullanımını sürdürmektedir (TDK, 2019; TDK, 2023). Kelime, Eski Türkçe *bögür* kelime gövdesine (-e)k küçültme ekiyle türetilmiştir (Eren, 1999; Tietze, 2016a). Clauson (1972), kelimenin kökeni hakkında bir yargıda bulunmamış, farklı lehçelerdeki biçimleri çalışmasında sıralamış, *bögrek* biçiminin 19. yüzyıla kadar kullanıldığını, daha sonra yerini *böbrek* biçimine bıraktığını vurgulamıştır.

1.2.7. eyegü eti 'böğür': Bu kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEİ*'de belgelenmiştir (Cihan, 2021). Yapı, başka bir yazılı metinde tarafımızdan tespit edilememiştir.

1.2.8. kar(ı)n 'insan ve hayvanlarda gövdesinin kaburga kenarlarından kasıklara kadar olan ön bölgesi': Dönem metinlerinde en sık kullanılan organ adlarından biri de *karın* kelimesidir (Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçe metinlerinde ve *KTS*'de de sıkça kullanılmıştır (Arat, 1979; Arat, 2006; Gabain, 2007; Toparlı vd., 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). *DS*'nin 2019 basımında bulunmayan kelime, TDK'nin çevrimiçi sözlüğünde bu anlamla bulunmaktadır (TDK, 2025). *TS*'de 'mide' anlamıyla geçen kelime, Türkiye Türkçesinde de aynı anlam ve yapıyla varlığını sürdürmektedir (TDK, 2019; TDK, 2023). Kelimenin kökeni hakkında farklı görüşler mevcuttur (Eren, 1999). Gülensoy (2007), kelimeyi <*kar* 'omuz, kolun üst kısmı' (*EUTS*, 166) + (*i*)n şeklinde çözümlemiştir.

1.2.9. karın içindeki nêrse ‘bağırsak’: ‘Bağırsak’ anlamında kullanılan bu kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEİ*’de geçmektedir (Cihan, 2021). Kelime grubu, bu hâliyle başka bir yazılı metinde tarafımızdan tespit edilememiştir.

1.2.10. kızıl boğaz ‘yemek borusu’: ‘Yemek borusu’nu ifade eden yapı, sadece *MEİ*’de belgelenmiştir (Cihan, 2021). Kelime grubu, başka bir yazılı metinde tarafımızdan tespit edilememiştir.

1.2.11. kol eti ‘kas, adale’: Kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEİ*’de belgelenmiştir (Cihan, 2021). Diğer yazılı metinlerimizde kelime grubu, tespit edilememiştir.

1.2.12. kursak ‘kursak, mide’: Kelime, altı farklı dönem metninde tespit edilmiştir (Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Ata, 2014; Cihan, 2021). Eski Türkçe metinlerinde kelime, *kurugsak* biçimiyle belgelenmiştir (Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *KTS*’de kelime, *kursak* biçimiyle geçer (Toparlı vd., 2007). *DS*’nin 2019 basımında bu anlamıyla bulunmayan kelime, TDK’nin çevrimiçi sözlüğünde bulunmaktadır (TDK, 2025). *TS* ve *Türkçe Sözlük*’te kelime, *kursak* biçimiyle belgelenmiştir (TDK, 2019; TDK, 2023). Gülensoy (2007), kelimeyi <OT. *koğ* ‘göze veya yemeğe düşen çer çöp, pislik’ (DLT) + *ur-sak* ‘pisliğin toplandığı yer’ [> *koruğsak* > *korusak* > *kurusak* > *kursak*] şeklinde çözümlemiştir.

1.2.13. mağz ‘beyin, dimağ’: Kelime Farsçadır ve *HŞ*’de belgelenmiştir (Hacıeminoğlu, 2000).

1.2.14. me’ de ‘mide’: Kelime Arapçadır, *KE*’de tespit edilmiştir (Ata, 2014).

1.2.15. öfken/öpke ‘akciğer’: Kelime, dönem metinlerinden *İML* ve *MEİ*’de iki farklı biçimle belgelenmiştir (Battal, 1997; Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçe metinlerinde *öpke*, *övke* şeklinde geçmektedir (Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *KTS*’de kelime *öpke*, *öpkü*, *öyke* biçimleriyle karşılanmıştır (Toparlı vd., 2007). *TS*’de bu anlamla belgelenemeyen kelime, *DS*’de *öhbe*, *ök*, *öpge*, *öpke* biçimleriyle mevcuttur (TDK, 2009).

1.2.16. ömgen/ömgün (tamar) ‘şah damarı, şah damarının iki tarafında olan damar’: Kelime *HKT*, *KE* ve *MEİ*’de iki farklı biçimle belgelenmiştir (Sağol, 1993; Ata, 1997; Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçe metinlerinde de geçmektedir (Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). Kelimenin kullanımı Eski ve Orta Türkçe metinleriyle sınırlı kalmıştır.

1.2.17. öt ‘safra, acılık’: Kelime, üç farklı dönem metninde belgelenmiştir (Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Cihan, 2021). Eski Türkçe’de aynı biçimle geçer (Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). Kelime, *KTS*’de *öd*, *öt* şeklinde iki farklı biçimde belgelenmiştir (Toparlı vd., 2007). *DS*’de *öt* ‘2. yürek, kalp’ anlamıyla bulunan kelime, Türkiye Türkçesinde *öd* ‘safra’ şeklinde kullanımını devam ettirmektedir (TDK, 2009; TDK, 2023).

1.2.18. öz ‘yürek ve karnın içindeki nesne’: Dönem metinlerinden *MEİ*’de geçen kelime, Eski Türkçe metinlerinde de bu anlamıyla sadece *DLT*’de tespit edilmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Cihan, 2021). Kelime *DS*, *TS* ve *Türkçe Sözlük*’te birçok anlamla bulunsada bu anlamıyla tespit edilememiştir (TDK, 2009; TDK, 2019, TDK, 2023). Kelimenin bu anlamıyla kullanımı, Eski ve Orta Türkçe metinleriyle sınırlı kalmıştır.

1.2.19. şafra ‘safra, öd’: Kelime Arapçadır ve dönem metinlerinden sadece *HŞ*’de belgelenmiştir (Hacıeminoğlu, 2000).

1.2.20. sarkanak ‘ışkembe, ışkembenin bir parçası’: Kelime, dönem metinlerinden sadece *MEİ*’de tespit edilmiştir (Cihan, 2021). *DLT*’de *sarkınuk*, *sarkıyuk* biçimleriyle geçer (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *TS* ve *Türkçe Sözlük*’te bulunmayan kelime, en yakın anlamla *DS*’de *sarkanak*, *sarkınak* ‘3. ışkembenin bir parçası, şirden’ şeklinde bulunmaktadır (TDK, 2009).

1.2.21. sinğir ‘sinir’: *HKTI*, *HŞ*, *KE*, *MEİ* olmak üzere dört farklı dönem metninde tespit edilmiştir (Ata, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçe metinlerinde de geçmektedir (Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *KTS*’de sözcük, aynı yapıyla belgelenmiştir (Toparlı vd., 2007). *DS*’nin 2019 basımında bu anlamıyla bulunmayan kelime, TDK’nin çevrimiçi sözlüğünde bulunmaktadır (TDK, 2025). *TS*’de geçmeyen kelime, Türkiye Türkçesinde bu anlamının yanı sıra birçok anlamla da kullanımını devam ettirmektedir (TDK, 2023). Eren (1999), kelimenin tarihî dönemlerde ve lehçelerdeki durumunu özetlemiş, etimolojisinin belli olmadığını belirtmiştir.

1.2.22. tamar/tamur/tamır/tımur ‘damar’: Kelime, dönem metinlerinde dört farklı biçimde tespit edilmiştir (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Sözcük, Eski Türkçe metinlerinde de (*tamar*, *tamır*, *tamur*, *tımur*) sıklıkla kullanılmıştır (Arat, 1979; Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). *KTS*’de *tamar*, *şamar*, *tamır*, *tamur* biçimleriyle geçer (Toparlı vd., 2007). *TS* ve *DS*’nin 2009 basımında bulunmayan kelime, TDK’nin çevrimiçi *Derleme Sözlüğü*’nde *tamar* ‘damar’ şeklinde açıklanmıştır (TDK, 2025). Türkiye Türkçesinde *damar* biçimiyle kelimenin kullanımı devam etmektedir (TDK, 2023). Kelimenin *tam*- ‘damlamak, sızlamak’ fiil kökünden türemiş olabileceği görüşü yaygındır (Clauson, 1972; Eren, 1999; Tietze, 2016b).

1.2.23. yürek ‘kalp, yürek’: Dönem metinlerinde en sık kullanılan organ adlarından biridir (Sağol, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıosmanoğlu, 2000; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Eski Türkçe ve *KTS*’de de geçer (Arat, 1979; Gabain, 2007; Toparlı vd., 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *DS*’de ‘karın, mide, bağırsak’, *TS*’de ‘mide’ anlamıyla belgelenen kelime, TDK’nin çevrimiçi *Derleme Sözlüğü*’nde ‘yürek’ anlamıyla da geçer (TDK, 2025; TDK, 2009; TDK, 2019). Kelime, Türkiye Türkçesinde ‘yürek’ temel anlamının yanı sıra yan ve mecaz anlamlarla da kullanımını sürdürmektedir (TDK, 2023). Kelimenin etimolojisi hakkında farklı görüşler mevcuttur. Gülensoy (2007), kelimeyi <*yür ‘*iç, öz, benlik’+(e)k, Eren (1999),

yür- 'hareket etmek'+-(e)k şeklinde çözümlemiştir. Tietze (2019), kelimenin Eski Türkçeden günümüze kullanımını göstermiştir. Clauson (1972), kelimeyi Moğolca *cirüğe(n)*, *cürüğe(n)*, *cirüke(n)* biçimleriyle ilişkilendirmiş, kelimenin tarihî lehçelerdeki kullanımını açıklamıştır.

1.2.24. yürek tamarı 'kalp damarı': Kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *HKT*, *HKTI* ve *MEİ*'de geçer (Sağol, 1993; Şimşek, 2019; Cihan, 2021).

1.3. Kemik ve Eklem Adları

1.3.1. aṅg/en/ēṅek/ iṅg/iṅek 'çene, avurt': 'Çene, avurt' anlamındaki kelime, dönem metinlerinde beş farklı şekilde belgelenmiştir (Sağol, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Hacıeminoğlu, 2000; Ata, 2014; Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçe metinlerinde de geçmektedir (Arat, 1979; Arat, 2006; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *KTS*'de kelime, *eñ*, *enek* biçimleriyle mevcuttur (Toparlı vd., 2007). *DS*'de *eğek* 'alt çene kemiği' şeklinde belgelenmiştir (TDK, 2009). Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşen kelime, *TS*'de *eñek* '1. çene, çene kemiği, 2. gerdan' şeklinde aynı anlam ve yapıyla belgelenmiştir (TDK, 2019). Gülensoy (2007), kelimeyi <*eṅ 'yanak' + (e)k, Eren (1999) ise 'Eski Türk diyalektlerinde 'yanak' olarak kullanılan *eṅ* adından -k küçültme ekiyle yapılmış: *eṅ*+(e)k' şeklinde çözümlemiştir. Tietze (2016a), kelimeyi çalışmasına *enek* 'çene' şeklinde almış ve Eski Türkçe *eṅek* biçimini göstermiştir.

1.3.2. aşıuk 'aşık kemiği': Sözcük, dönem metinlerinden sadece *HKTI*'de belgelenmiştir (Şimşek, 2019). Eski Türkçe metinlerinde tespit edemediğimiz kelime, Orta Türkçe metinlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Kelime, *KTS*'de *aşıq/aşıuk* 'topuk kemiği, aşık' şeklinde geçmektedir (Toparlı vd., 2007). *DS*'de *aşığ/aşıh/aşıq/aşuḥ/aşuk* biçimleriyle tespit edilen kelime, *Türkçe Sözlük*'te *aşıq kemiği* '2. İnsanın ayak bileğindeki çıkıntılı kemik; aşık, kâp' şeklinde kullanımını devam ettirmektedir (TDK, 2009; TDK, 2023).

1.3.3. bağamak 'eklem': Bu kelime, dönem metinlerinden sadece *HKTI*'de tespit edilmiştir (Şimşek, 2019). Bu metin dışında kelime, herhangi bir yazılı metnimizde tarafımızdan tespit edilememiştir. Bu nedenle kelimenin hapax durumundaki kelimelerden olduğunu söylemek mümkündür.

1.3.4. baқаçuk 'eğe kemikleri ile kol arasındaki kemik parçası': Kelime, dönem metinlerinden sadece *MEİ*'de tespit edilmiştir (Cihan, 2021). Dilimizde kelimenin belgelenmediği diğer metinse *DLT*'dir. Kelime, *DLT*'de *baka* 'kolun et kısmı', *baқаçuk* 'baka'nın küçültme biçimi' şeklinde açıklanmıştır (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *MEİ*'de belgelenene kadar kelimenin hapax durumundaki kelimelerden olduğunu söylemek mümkündür.

1.3.5. barmak sünğüki 'parmak kemiği': Bu kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEİ*'de tespit edilmiştir (Cihan, 2021).

1.3.6. baş sağraqı/baş sağrağı 'başçanağı, kafatası': Bu kelime grubu, dönemin sözlükleri olan *İML* ve *MEİ*'de tespit edilmiştir (Battal, 1997; Cihan, 2021). Kelime grubu da başka bir tarihî metnimizde tarafımızdan tespit edilememiştir.

1.3.7. burun yumşakı ‘burnun yumuşak kısmı’: Bu kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEİ*’de belgelenmiştir (Cihan, 2021). Kelime grubu, başka bir yazılı metinde tarafımızdan tespit edilememiştir.

1.3.8. çimke ‘bacak kemiği’: Bu kelime de yine dönem metinlerinden sadece *MEİ*’de tespit edilmiştir (Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçe metinlerinde de tarafımızdan belgelenememiştir. *TS*’de *çimke* ‘incik kemiği’ şeklinde geçen kelime, *DS*’de bu anlamının yanı sıra birçok anlamla mevcuttur (TDK, 2009; TDK, 2019).

1.3.9. eye/eyegü/igegü ‘hayvan veya insanın kaburgası, eğe kemiği’: Kelime, *İML*, *ME*, *KE* ve *NF*’de üç farklı biçimle belgelenmiştir (Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Ata, 2014; Cihan, 2021). Kelime, *DLT*’de *eyegü* biçimiyle geçmektedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *KTS*’de ise *eyeg*, *eyegü*, *iyegü*, *iygü* biçimleriyle mevcuttur (Toparlı vd., 2007). *DS*’de *eğa*, *eğe kemiği*, *eğeyi*, *eya*, *eyeği*, *eye kemiği*, *eyey*, *éyéy kemiği*, *TS*’de *eyeğü*, *ieğü* şeklinde geçen kelime, Türkiye Türkçesinde *eğe* biçimiyle kullanılmaya devam etmektedir (TDK, 2009; TDK, 2019; TDK, 2023).

1.3.10. kaburğa ‘kaburga’: Kelime, dönem metinlerinden sadece *MM*’de belgelenmiştir (Toparlı ve Argunşah, 2007). Eski Türkçe metinlerinde tespit edemediğimiz kelime, *KTS*’de *kabırğa*, *kaburğa* biçimleriyle geçmektedir (Toparlı vd., 2007). *DS* ve *TS*’de bu anlamla bulunmayan kelime, Türkiye Türkçesinde kullanımını sürdürmektedir (TDK, 2023). Eren, kelimenin çağdaş lehçelerdeki durumunu aktarmış, Moğolca biçimine vurgu yapmış ve kelimenin *kabur-ga* biçiminde çözümlenmesinin yanlış olduğunu belirtmiş, ancak farklı bir öneri sunmamıştır (1999).

1.3.11. kemiçek ‘kıkırdak’: Kelime dönem metinlerinden sadece *İML*’de belgelenmiştir (Battal, 1997). Eski Türkçe metinlerinde tespit edilemeyen sözcük, *KTS*’de *kemirçek*, *kemürdek* biçimleriyle geçmektedir (Toparlı vd., 2007). Kelime, *TS*’de *kemirdek*, *kemirtlek*, *kemirtlik*, *kemürdek*, *kemürtlik*, *kemirtek* şeklinde farklı biçimlerle bulunur (TDK, 2019). Kelime, Türkiye Türkçesinde kullanımdan kalkmıştır.

1.3.12. kemük ‘kemik’: Kelime, dönem sözlüklerinden *ME* ve *MEİ*’de tespit edilmiştir (Yüce, 1993; Cihan, 2021). Eski ve Orta Türkçenin diğer metinlerinde tarafımızdan tespit edilemeyen kelime, *TS*’de aynı biçim ve anlamla belgelenmiştir (TDK, 2019). *Türkçe Sözlük*’te sözcük, kemik biçimiyle kullanımını sürdürmektedir (TDK, 2023). Gülensoy (2007), kelimeyi *kemdük süngük* ‘eti yenmiş kemik’ (*DLT*) verisinden hareketle <*kem- ‘kemirmek’ + [-ür-] *dük* [>*kemdük > kemük > kemik] şeklinde çözümlemiştir.

1.3.13. keyrük ‘kaburga kemiklerinin alttan birinci ve ikinci çifti’: Kelime, dönem metinlerinden sadece *MEİ*’de geçmektedir (Cihan, 2021). *KTS*’de *geyrek* ‘eye kemiği yumuşaması’ biçimiyle bir kelime mevcuttur ancak burada anlam metnimizden farklıdır (Toparlı vd., 2007). Eski ve Orta Türkçe metinlerinde tespit edilemeyen kelime, sadece *DS*’de *keyrek* biçimiyle tespit edilmiştir (TDK, 2019).

1.3.14. köğüz sünğüki ‘kaburga kemiği’: Kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEF*’de tespit edilmiştir (Cihan, 2021). Diğer yazılı metinlerimizde kelime grubu, tarafımızdan belgelenememiştir.

1.3.15. oğurka/oñgurka/oñgurtka ‘bel kemiği, omurga’: Kelime, dönem metinlerinde üç farklı biçimle tespit edilmiştir (Sağol, 1993; Ata, 1997; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Kelime, Eski Türkçede *oğurka* biçimiyle geçmektedir (Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011). *KTS*’de kelime *oñurğa*, *oğuntağa* şeklinde iki farklı biçimde belgelenmiştir (Toparlı vd., 2007). *TS*’de *oñurğa*, *oñurha*, *oñurğa kemiği*, *oñurğa sünüğü*, *oñurka* biçimleriyle tespit edilen kelime, Türkiye Türkçesinde yerini *omurga* biçimine bırakmıştır (TDK, 2019; TDK, 2023). Tietze (2018) de kelimeyi çalışmasına farklı biçimlerle (*oñurğa*, *oñurha*, *oñurka*, *omurga*) almıştır.

1.3.16. sıtrak ‘göğüs kemiği’: Dönem metinlerinden sadece *İML*’de tespit edilen kelime, başka bir tarihî metnimizde tarafımızdan tespit edilememiştir (Battal, 1997).

1.3.17. süngek/sünğük/süyek ‘kemik’: Dönem metinlerinde en çok kullanılan organ adlarından biridir (Sağol, 1993; Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Toparlı ve Argunşah, 2008; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Eski Türkçe metinlerinde de en sık kullanılan organ adlarındandır (Arat, 1979; Arat, 2006; Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011; Tekin, 2014; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018; Ata, 2019). *KTS*’de kelime, *sünük*, *sönük*, *sövetk*, *sügük*, *sümük*, *süne*, *süveg*, *süvek*, *süvük* şeklinde çok farklı biçimlerle belgelenmiştir (Toparlı vd., 2007). *DS*’de bu anlamıyla bulunmayan kelime, *TS*’de *sünük* ‘kemik’ şeklinde geçmektedir (TDK, 2019). Kelime, Türkiye Türkçesinde kullanımdan kalkmıştır. Clauson (1972), kelimeyi çalışmasına *sünük* (?*sünök*) biçimiyle almış, kelimenin **sün-* kökünden gelmiş olabileceğini vurgulamış, kelimenin çok farklı biçimleri olduğu için orijinal telaffuzunun zor olduğunu ancak eldeki kanıtlarla en doğru biçimin *sünök* olması gerektiğini belirtmiş ve lehçelerdeki durumları özetlemiştir.

1.3.18. sütün ‘omurga’: Kelime Farsçadır ve dönem metinlerinden sadece *MM*’de tespit edilmiştir (Toparlı ve Argunşah, 2008).

1.3.19. tanağ ‘burun kemiğinin sert yeri’: Sözcük, dönem metinlerinden sadece *İML*’de tespit edilmiştir (Battal, 1997). Kelime, başka bir tarihî metnimizde tarafımızdan belgelenememiştir.

1.3.20. tirsek sünğüki ‘dirsek kemiği, bilek ile dirsek arası’: Bu kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEF*’de belgelenmiştir (Cihan, 2021).

1.3.21. tiş eti/tiş ağı ‘diş eti’: Aynı anlamda kullanılan bu iki kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEF*’de belgelenmiştir (Cihan, 2021).

1.3.22. tiz bağı ‘diz bağı’: Bu kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEF*’de belgelenmiştir (Cihan, 2021).

1.3.23. tiz çanağı ‘diz, diz kapağı’: Kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEF*’de belgelenmiştir (Cihan, 2021).

1.3.24. yağır/yağrın ‘kürek kemiği’: İki farklı biçimde kullanılan kelime *NF* ve *MEI*’de *yağrın*, *KE*’de *yağır* biçimiyle geçer (Ata, 1997; Ata, 2014; Cihan, 2021). Eski Türkçe metinlerinde belgelenememiştir. *KTS*’de yağrın biçimiyle tespit edilmiştir (Toparlı vd., 2007). Kelime, *DS* ve *TS*’de farklı biçimlerle ‘sırt’ anlamında belgelenmiştir (TDK, 2009; TDK, 2019). Türkiye Türkçesinde kelimenin kullanımı *yağır* biçimiyle devam etmektedir (TDK, 2023). Kelime, < *yağır* ‘sırt, arka, iki kürek arası’ + *-(ı)n* küçültme ekiyle türetilmiştir (Eren, 1999; Tietze, 2019).

1.3.25. yan ‘uca kemiği, kalça’: Kelime, dönem metinlerinden sadece *MEI*’de tespit edilmiştir (Cihan, 2021). Kelime Eski Türkçe metinlerinde ve *KTS*’de de aynı anlam ve yapıyla geçer (Toparlı, 2007; Caferoğlu, 2011; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). Türkiye Türkçesinde kelime, bu anlamını yitirmiştir.

1.3.26. yaŋgak süŋgüki ‘elmacık kemiği’: Kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEI*’de belgelenmiştir (Cihan, 2021).

1.3.27. yilik/yilük ‘ilik’: Kelime iki farklı biçimle *NF*, *KE*, *ME*, *MEI* olmak üzere dört farklı metinde tespit edilmiştir (Yüce, 1993; Ata, 1997; Ata, 2014; Cihan, 2021). Eski Türkçe metinlerinde de *yilig*, *yilik* biçimleriyle geçer (Arat, 1979; Arat, 2006; Gabain, 2007; Caferoğlu, 2011). *KTS*’de *yilik* biçimi mevcuttur (Toparlı vd., 2007). *TS* ve *DS*’nin 2009 basımında bulunmayan kelime, TDK’nin çevrimiçi *Derleme Sözlüğü*’nde *ilik* ‘kemik iliği, ilik’ şeklinde mevcuttur (TDK, 2025). Kelime, Türkiye Türkçesinde *ilik* biçimiyle varlığını sürdürmektedir (TDK, 2023).

1.3.28. yinçik/yinçük/yünçük ‘incik, baldırın ince kemiği, bacak’: Kelime, üç farklı biçimle *İML*, *HKT*, *HKTI*, *MEI*, *NF* olmak üzere beş farklı dönem metninde tespit edilmiştir (Sağol, 1993; Battal, 1997; Ata, 2014; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). Eski Türkçe metinlerinde belgelenemeyen kelime, *KTS*’de *inçük*, *yinçik*, *yinçük*, *yünçük* biçimleriyle geçer (Toparlı, 2007). *DS*’nin 2009 basımında bulunmayan kelime, TDK’nin çevrimiçi *Derleme Sözlüğü*’nde *incik* ‘ayak bileği’ ve *TS*’de *incik*, *incük* ‘diz kapağı ile topuk arası, bunun topuğa yakın olan kısmı’ şeklinde mevcuttur (TDK, 2025; TDK, 2019). Kelime, *Türkçe Sözlük*’te *incik* biçimiyle varlığını sürdürmektedir (TDK, 2023).

1.3.29. yinçük süŋgüki ‘baldır kemiği’: Kelime grubu, dönem metinlerinden sadece *MEI*’de belgelenmiştir (Cihan, 2021). Yapı, en yakın anlamıyla *DS*’de *incik kemiği* ‘dirsek kemiği’ şeklinde mevcuttur (TDK, 2009).

1.4. Üreme Organları

1.4.1. am ‘dişilik organı’: Kelime, Harezmi Türkçesi metinlerinden sadece *MEI*’de geçmektedir (Cihan, 2021). Orta Türkçe metinlerinde kullanılmaya başlanan kelime, *KTS*’de de belgelenmiştir (Toparlı vd., 2007). *Türkçe Sözlük*’te kelime, aynı anlam ve yapıyla kullanılmaya devam etmektedir (TDK, 2023).

1.4.2. çük ‘erkek cinsiyet organı’: Bu kelime de dönem metinlerinden sadece *MEI*’de belgelenmiştir (Cihan, 2021). Eski Türkçe metinlerinde tespit edemediğimiz kelime, *KTS*’de *çük*, *şük* biçimleriyle geçmektedir (Toparlı vd., 2007). Bu yapı ve anlamla *DS* ve

TS'de bulunmayan kelime, Türkiye Türkçesinde aynı yapı ve anlamla kullanımını sürdürmektedir (TDK, 2023).

1.4.3. çük başı 'penis başı': Bu kelime grubu da yine sadece *MEİ*'de belgelenmiştir (Cihan, 2021).

1.4.4. emcek/emçek/emik/emük/imçek/imik 'meme': Kelime çok farklı biçimlerle dönem metinlerinde geçmektedir (Yüce, 1993; Ata, 1997; Battal, 1997; Şimşek, 2019; Cihan, 2021). *DLT*'de kelime, *emig* biçimiyle geçmektedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *KTS*'de ise *emcek*, *imçek* şeklinde mevcuttur (Toparlı vd., 2007). Kelime *DS*'de *emcek*, *emcik*, *emcek*, *emecen*, *emicek*, *emicik*, *emme* biçimleriyle, *TS*'de ise *emcek*, *emecek*, *emcik*, *emcek* biçimleriyle belgelenmiştir (TDK, 2009; TDK, 2019). Türkiye Türkçesinde kullanımı ortadan kalkan kelime, yerini *meme*'ye bırakmıştır (TDK, 2023). Kelime, *em*-fiil köküne alet ismi yapan *+(e)cek-(e)çek* eki getirilerek oluşturulmuştur (Clauson, 1972; Gülensoy, 2007; Tietze, 2016b).

1.4.5. haşiye 'er bezi, testis': Kelime Arapçadır ve dönem metinlerinden sadece *MEİ*'de tespit edilmiştir (Cihan, 2021).

1.4.6. iki but arası 'iki but arası, kasık': Bu kelime grubu, sadece *MEİ*'de belgelenmiştir (Cihan, 2021). Kelime grubu, başka bir yazılı metinde tarafımızdan tespit edilememiştir.

1.4.7. pīstān 'meme': Kelime Farsçadır, dönem metinlerinden *HŞ* ve *MEİ*'de tespit edilmiştir (Hacıeminoğlu, 2000; Cihan, 2021).

1.4.8. rahim 'döl yatağı, rahim': Kelime Arapçadır ve *KE*, *HKT* ve *HKTI* olmak üzere üç farklı dönem metninde tespit edilmiştir (Sağol, 1993; Ata, 1997; Şimşek, 2019).

1.4.9. sik 'erkeklik organı': Sözcük, dönem sözlüklerinden biri olan *İML*'de belgelenmiştir (Battal, 1997). Kelime, Eski Türkçe metinlerinden sadece *DLT*'de geçmektedir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018). *KTS*'de *sik*, *siz* biçimleriyle bulunmaktadır (Toparlı vd., 2007). *DS* ve *TS*'de belgelenemeyen kelime, Türkiye Türkçesinde de aynı yapı ve anlamla kullanımını sürdürmektedir (TDK, 2023). Kelime, *<si-* 'işemek' + *-k* şeklinde türetilmiştir (Gülensoy, 2007).

1.4.10. zeker 'erkeklik organı': Kelime Arapçadır ve *KE*, *MEİ*'de geçer (Ata, 1997; Cihan, 2021).

Sonuç

Kelime hazinesi bağlamında Harezmi Türkçesi metinleri, dil tarihimiz için önemli veriler sunmaktadır. Bu çalışmayla bir dilin temel söz varlığı içerisinde kabul edilen organ adları, dört başlık altında 124 madde ile ele alınmış, elde edilen veriler anlam, biçim ve kullanım açısından incelenmiştir. 61 temel organ, 24 iç organ, 29 kemik ve eklem, 10 üreme organ adı tespit ettiğimiz çalışmada kelime ve kelime gruplarının yüzdelik oranları şu şekildedir: %49.19 temel organ adı, %19.35 iç organlar, %23.39 kemik ve eklem, %8.06 üreme organ adları. İnceleme sonucunda bazı organ adlarının sadece döneme özgü olduğu görülmüştür. Dönem metinleri içerisinde tespit edilen 38 organ adı sadece *MEİ*'de, 5 organ adı *İML*'de, 3 organ adı *HKT*, *HKTI*'de, 3 organ adı *MM*'de ve 3 organ adı sadece

HŞ'de belgelenmiştir. Bu organ adlarından bir bölümü kullanımdan düşerken (*çiğın, çimke, çiwün, kemiçek, keyrük, sarķanaķ, sıtraķ, tanağ, temşük...*vb.) bazı organ adları ise (*ağak/ayaķ, ağız, am, avuĉ/awuĉ, aya, bağarsuķ/bağırsuķ, bağır baldır, barmaķ, baŗ, bēl/bil, boğaz, burun, dil, diŗ, el, ĳaburĳa, ĳarın, kemük, ĳol, köbek, köz, ĳulaķ, öt, tamar, tirsek, tiŗ, tiz, tōŗ, yaņĳak, yüz...*vb.) aynı ve farklı biçimlerle bugüne kadar varlığını sürdürmüŗtür. Bu organ adlarından bazıları da *Türkçe Sözlük*'te mecaz ve yan anlamlarıyla birlikte anlam genişlemesine uğrayarak kullanım alanlarını genişletmiştir. Bu durum, organ adlarının yalnızca anatomik deĳil, kültürel ve sembolik bağlamlarda da kullanıldığının açık bir göstergesidir.

Dönem metinlerinde tespit edilen 124 organ adından 8 tanesi Arapça (*'ayn, ĳaŗiye, liķā, me'de, raĳim, řadr, şafra, şeker*), 6 tanesi Farsça (*leb, maĳz, pīstān, ser, sīne, sūtūn*) ve bir tanesi Ar.+Far.+Tür. (*du'ā-kār barmaķ*), bir diĳer ifadeyle %6.45'i Arapça, %4.84'ü Farsça ve %0.81'i Ar.+Far.+Tür. şeklindedir. Dönem metinlerinde belgelenen organ adları söz varlığının yüzde 12'si, Arapça-Farsçadan ödünçlemedir. Eldeki bu veriler, dönem metinlerinde Arapça-Türkçe (*'ayn-köz, liķā-yüz, řadr-kög(ü)s/kögüz/köküz, şeker-ĳük/sik*) Farsça-Türkçe (*leb-dudaķ/tutak, maĳz-begnil/beyni, pīstān-emcek/emcek, ser-baŗ, sīne-kög(ü)s/kögüz, sūtūn-oĳurķa/oņĳurķa*) şeklinde ikili kullanımların varlığını da göstermektedir. Bunun yanı sıra birĳok Türkçe maddede de ikili ve ĳok biçimli yazımlar dikkat çekicidir. Bu durum, dönemin karma bir dil yapısına sahip olduĳunun da açık bir göstergesidir. Tespit edilen organ adları incelendiğinde 34 maddenin de birden fazla kelimeden oluŗan kelime grupları olduĳu görülecektir. Bu 34 maddeden 4'ü aynı anlama hem tek kelime kullanımla, hem kelime grubu şeklinde tespit edilmiştir (*aya~aya iĳi, azıĳ~azıĳ tiŗ, but~but eti, ömgün~ömgün tamar*).

Türkçede organ adlarının ĳoĳu *-k, -l, -n, -ŗ, -z* ile biter. ĳalıŗmada da bu durum, bir kez daha kanıtlanmıştır. Arapça-Farsça dıŗında 109 Türkçe organ adından 35'i *k*, 17'si *n*, 7'si *ŗ*, 7'si *z* ve 4'ü *l* ile biter. Bu harflere bir de *r* sesini eklemek mümkündür. 109 Türkçe maddeden 5'i (*bağır, baldır, siņĳir, tamar/tamur/tamır/tımur, yaĳır*) *r* ile biter. Bu kelimelerden *yaĳır* dıŗındakiler, Türkiye Türkçesinde de birĳok morfolojik deĳişiklikle kullanımını sürdürmektedir. Arapça-Farsça organ adları hariĳ, ilk sese göre ise en yaygın kullanılan organ adları, *a-, b-, ĳ-, d-, e-, k-, s-, t-, y-* sesi ile başlamaktadır. Dönem metinlerinde toplam 24 organ adı *b* ile, 20'si *k*, 11'i *t* ve *y*, 8'i *a*, 7'si *e*, 6'sı *d*, 5'i *ĳ* ve 4'ü *i* ile başlar.

Tespit edilen organ adlarından bazıları, hapax legomenon sözcükler olarak belgelenmiştir. Bu kelime ve kelime gruplarından birĳoĳu, *MEI*'de tespit edilen organ adlarıdır. Sözlük niteliğindeki eser, sahip olduĳu söz varlığıyla sadece Harezmi dönemi iĳin deĳil, Türk dili tarihi iĳin de oldukĳa önemli bir kaynak durumundadır. Eserde geĳen *barmaķ sü/Eüki, baŗ köni, baŗ tamarı, bıķın iĳi, boğaz ucu, burun yumŗaķı, çiwün, ĳük baŗı, du'ā-kār barmaķ, emgen tiŗ, eyegü eti, iki but arası, iley tiŗ, ĳarın iĳindeki nērse, kıızıl boğaz, ĳol eti, kögüz sü/Eüki, tirsek süņĳüki, yaņĳak süņĳüki, yinĳük süņĳüki* şeklinde geĳen kelime ve kelime grupları, hapax legomenon durumundadır. *ME*'de geĳen *irkmek eti* ve *İML*'de tespit

ettiğimiz *sıtrak*, *tanağ*, *tümşük* kelimeleri de dönem metinlerinde tespit ettiğimiz diğer hapaxlardır.

Bu çalışmayla Harezmi Türkçesi organ adları söz varlığı, dilin yapısı, gelişimi ve tarihî devamlılığı ortaya konulmuştur. Dört farklı başlık altında yapılan inceleme sonucunda 124 organ adı tespit edilmiş, bunların temel organ adlarını ifade eden kelime ve kelime gruplarının Türkiye Türkçesinde aynı ya da farklı biçimlerle kullanımını sürdürdüğü, bazılarının ise sadece dönem metinleriyle sınırlı kaldığı belgelenmiştir. Kelimelerin biçimsel özellikleri, kelime grupları ve hapax legomenon örnekleri, dönemin dil yapısının zenginliğini ispatlamaktadır. Aynı kelime için kullanılan farklı biçimler ise dilin karma bir yapıya sahip olduğunun en açık örneklerindendir. Bu yönüyle çalışma, hem Harezmi Türkçesinin temel söz varlığını görünür kılmakta hem de Türk dilinin tarihsel derinliğini gösterecek veriler sunmaktadır.

Kısaltmalar

AH: Atabetü'l-Hakayık.

EUTS: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü.

HKT: Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi.

HKTI: Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi.

HŞ: Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri.

İML: İbn-i Mühennâ Lûgati.

KE: Kıssaşü'l Enbiyâ (Peygamber Kıssaları).

KTS: Kıpçak Türkçesi Sözlüğü.

ME: Mukaddimetü'l-Edeb Hıvârizm Türkçesi İle Tercümeli Şufter Nüshası.

MEI: Mukaddimetü'l-Edeb Yozgat Nüshası.

MM: Mu'inü'l-Mürîd.

NF: Nehcü'l-Ferâdis Uştmağlarınġ Açuq Yolu Maḥmûd Bin 'Ali.

Kaynaklar | References

- Akkuş, M. (1995). *Kitab-ı gunya: İnceleme, metin, indeks, tıpkıbasım*. Türk Dil Kurumu.
- Aksan, D. (2009). *Her yönüyle dil, ana çizgileriyle dilbilim*. Türk Dil Kurumu.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III (İndeks)* (K. Eraslan, O. F. Sertkaya & N. Yüce, Eds.). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Arat, R. R. (2006). *E. Ahmed B.Mahmud Yükneki Atabetü'l-hakayık*. Türk Dil Kurumu.
- Ata, A. (1997). *Kıyasü'l-enbiyâ (Peygamber kıssaları) II: Dizin*. Türk Dil Kurumu.
- Ata, A. (2014a). *Çağatay Türkçesinin ilk devresi: Harezm-Altın Ordu Türkçesi*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Ata, A. (2014b). Dizin-sözlük. In J. Eckmann (Yay. Haz.)Tezcan & H. Zülfikar (Yay.), *Nehcü'l-ferâdis uşhmaqlarının açuq yolu: Mahmud bin Ali* (ss. 1-538). Türk Dil Kurumu.
- Ata, A. (2019). *Karahanlı Türkçesinde ilk Kur'an tercümesi (Rylands nüshası, giriş, metin, notlar, dizin)*. Türk Dil Kurumu.
- Aydemir, A. (2014). Divanü Lûgati't-Türk'te insan vücuduna ait sözcükler. *International Journal of Language Academy*, 2(4), 412–433.
- Başdaş, C. (2006). Türkçe organ adlarında kelime sonu -k ünsüzü ve çokluk. *İlmi Araştırmalar*, (21), 53–64.
- Batmaz, M. (2013). *Eski Uygur Türkçesinde tıp terimleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Battal, A. (1997). *İbn-i Mühennâ Lûgati* (3. baskı). Türk Dil Kurumu.
- Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Cihan(2021). *Mukaddimetü'l-edeb (Yozgat nüshası) (Giriş, metin, notlar, sözlük-dizin)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Clarendon Press.
- Coşar, A. M. (2008). Bir adlandırma ögesi olarak organ adları. *Turkish Studies*, 3(8), 1049–1079.
- Çakmak, C. (2019). Divânu Lugâti't-Türk'te vücut ve organ adları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(65), 1–13.
- Doerfer, G. (1965). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen* (Cilt 2). Franz Steiner.
- Doğan, A. T. (2017). Türklerin dünyasından uzaklaşan Türkçe tıp terimleri: Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (42), 37–57.

- Doğan, L. (2005). Türk dilinde organ adları üzerine bir inceleme: Ana ve ara temel kelimeler. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 141–163.
- Ercilasun, A. B., & Akkoyunlu, Z. (2018). *Kâşgarlı Mahmud Divânı Lugâtî't-Türk: Giriş, metin, çeviri, notlar, dizin*. Türk Dil Kurumu.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimoloji sözlüğü*. Bizim Büro Basım Evi.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı II: İndeks, gramer* (4. baskı). Türk Dil Kurumu.
- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin grameri* (M. Akalın, Çev.). Türk Dil Kurumu.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözlüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Gümüştam, G. (2009). Eski Anadolu Türkçesi eserlerinden Tertîb-i Mu'alece'deki organ adlı tıp terimleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 57(1), 25–50.
- Güven, M. (2009). Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış tıp yazmalarındaki Türkçe organ adları üzerine bir inceleme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (26), 109–141.
- Hacıeminoğlu, N. (2000). *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve dil hususiyetleri*. Türk Dil Kurumu.
- Işık, U. (2016). *Karahanlı Türkçesinde tıp terimleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurt, B. (2017). Yazıtlardan günümüze organ adları ve bunların Türkiye Türkçesi ağızlarına yansımaları. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (11), 161–184.
- Kütükçü, N. K. (2018). Kitâb-ı Kânûnce'de geçen organ adları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (67), 1–20.
- Poyraz, E. (2020). Codex Cumanicus'ta organ ve vücut salgıları adları. *Turkophone*, (7), 18–33.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 17.
- Sağol, G. (1993). *Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi: Giriş, metin, sözlük* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi.
- Şimşek, Y. (2019). *Harezmi Türkçesi Kur'an tercümesi* (Meşhed nüs. [293 No.], giriş, metin, dizin) (Cilt 2). Akçağ Yayınları.
- Tekin, T. (2003). *Makaleler 1* (Haz. E. Yılmaz & N. Demir). Grafiker Yayınları.
- Tekin, T. (2014). *Orhon yazıtları*. Türk Dil Kurumu.
- Tietze, A. (2016a). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı* (Cilt 1: A–B) (S. Tezcan, Ed.). Türkiye Bilimler Akademisi.

- Tietze, A. (2016b). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı* (Cilt 2: C-E) (S. Tezcan, Ed.). Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tietze, A. (2018). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı* (Cilt 6: O-R) (N. Demir & E. Yılmaz, Eds.). Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tietze, A. (2019). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı* (Cilt 9: Y-Z) (N. Demir & E. Yılmaz, Eds.). Türkiye Bilimler Akademisi.
- Toparlı, R., & Argunşah, M. (2008). *Mu'inü'l-Mürîd*. Türk Dil Kurumu.
- Toparlı, R., Vural, H., & Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Tor, G. (1982). *Anadolu ağızlarında organ adları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Tufar, N. (2010). *Türk dilinde meronimi: Organ adları* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Derleme sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu. (2019). *Tarama sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu. (2023). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu. (2025). *Derleme Sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr>.
- Türkmen(2006). *Eski Anadolu Türkçesinde tıp terimleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüce, N. (1993). *Mukaddimetü'l-edeb: Hârizm Türkçesi ile tercümeli Şuşter nüshası*. Türk Dil Kurumu.